

МУНИЦИПАЛЬНОЕ БЮДЖЕТНОЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
"ДУС-ДАГСКАЯ СРЕДНЯЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА ОВЮРСКОГО КОЖУУНА"
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА

"Утверждено"
Директор школы
Шарый-оол С.А.
Приказ № 232
от « 31 » август 2023 г.

"Согласовано"
Зам. директора по УВР
Седен-оол С.В.
Протокол № 1
от " 31 " августа 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА ПО УЧЕБНОМУ ПРЕДМЕТУ
мндэ днд
(название предмета)
для 10 класса, на 2023-2024 учебный год

Автор учебника: _____
Учитель: Седен-оол Седен-оол Седен-оол
Категория: Методика

Дус-Дар – 2023 г.

Тайылбыр бижик

Тыва дыл — тыва нацианын дылы болур. Ында тыва улустун төрзэн дылын сайзыралдып келген байлак дуржулгазы, мерген угааны, угаан-бодалынын челишкенинери мөөнөттүнген. Ол дээрге тыва культуранын — улустун аас чогаалынын, өске-даа янзыларынын, театр уран чүүлүнүн болгаш уран чүүлүн өске-даа янзыларынын, парлаганын, эртемнин, ажыл-херекти чорударынын, өөредилгенин болгаш кижиздилгенин дылы апарган. Амгы үеде тыва дыл улустун амдыралынын, ажыл-чорудулгазынын бүтү-ле тагаларында калбаа-биле ажыглаттынып турар. Тыва школагафта азы класстарга, өске-даа өөредилге черлеринге төрзэн дылды өөредип уругларнын угаан-медерелин сайзыралдырыпта, оларны эки мезү-шынарга кижизилдеринге хөй-хөй таарымчалыг аргаларлыг. Төрзэн дылын шингээдип алдыры - өөреникчилерге өске эртемнерни челишкенинит биллип агбашаан, долгандыр турар амдырал болгаш бойдус дугайында билгилерни калбартып, улуг салгалдын байлак дуржулгазын ажыглап билеринге чаңчыктырар.

Школага тыва дылды башкыларынын сорулгалары мындыг:

- өөреникчилерге лексика, фонетика, сөс чогаалдылгазы, грамматика (морфологи болгаш синтаксис), стилистика аймаандан тодаргай билгилерни бээр, алган билгилерни практика кырыпта ажыглап билеринин мергекчилдерин болгаш чаңчылдарын хевирлээр;
- шын бижиринин болгаш бижик демдектерин салырынын быжыг чаңчылдарын бээр;
- теория талазы-биле алган билгилеринге даянып, программама нергелезинге дүүштүр боттарынын аас болгаш бижимел-биле харылзаалды илеридинин мергекчилдери-биле чепселээр;
- өөреникчилерни литературлуг дылдын нормаларында чаңчыктырар, оларнын сөс курлавырын байлар болгаш чугаазынын культуразын бедилер;
- өөреникчилернин нигитилел амдыралында дылдын ужур-дузазынын, хөгжүлдезинин дугайында база тыва дылдын өске дылдарнын логиктиг боданышыкын болгаш чугаазын сайзырадыр;
- төрзэн дылында камныг болгаш хандыкшылдыг болурунга кижизидер, дылдын байлаан шингээдип алдырыпта өөреникчилернин сонуургалын күштелдирер;
- өөреникчилерни патриотзмнин болгаш интернационализмнин нэуэунга кижизидер, оларнын материялисчи үзел-бодалдарын хевирлээр;
- ном болгаш билгилернин өске-даа үндезиннери-биле ажылдарында өөреникчилерни чаңчыктырар;
- өөреникчилерни боттары боданып өөренеринге чаңчыктырар;
- шын, медерелди, аянынг номчуруунун мергекчилдерин сайзырадыр;
- төрзэн дыл кичээлдерин өөреникчилернин мезү-шынар, күш-ажыл болгаш эстетика талазы-биле кижизилдигезин боттандырарында бүрүн- биле ажыглаар;
- өөреникчилерни харысагалдыг болурунга, өөредилгенин болгаш күш-ажылдын сагыл-чурумун сагылдырыпта кижизидер.

ТЕМАЛЫГ ПЛАНЫНАШКЫН
10 клас (34 шак)

Блок	Тема (оон иштиче кирип турар билгилер)	Шак саны нити б/ш тема зайы- биле	Өреникчилерини ажыл-чорудулганын хевирлери
Дыл дугайында нити билгилер	Дыл дугайында нити билгилер	Нити шакты - 4	
Фонетика. Орфоэпия. Орфография	Дыл болгаш нитилел. Дыл болгаш культура	1	Тыва дыл – тыва чоннун национал дылы, оон ужур-дузазын, кол хүлээлгелерин таныштырар.
	Түрк дылдарын аразында тыва дылдын түрүжү	1	«Түрк дылдарын бөлүү» деп билги-биле таныштырар.
	Эртеги түрк руниктиг бижиктин турсакаалдары	1	Эртеги түрк руниктиг бижиктин турсакаалдарының дугайында мелээ-биле таныштырар.
	Тыва дылдын ажыглаттынып турар хевирлери	1	Литературуг тыва дылдын нормалары-биле таныштырар. Девискээр талазы-биле тыва дылдын сөс курлавырының ылгалдары-биле таныштырары.
	<i>Хыналда диктант.</i>		Чогадыкчы болгаш хыналда ажылдар.
	<i>Угаап боданышыкын хевиринге чогадыг</i>		Хыналда диктант. Угаап боданышыкын хевиринге чогадыг «Эжишкилер найыралы эргине дагны түрүзар (Россия биле Тыванын чижээнге)».
	Фонетика. Орфоэпия. Орфография	Нити шакты – 6	Чогадыг «Тыва дыл – мээн төрээн дылым!»
	Фонетика, графика, орфоэпия, орфографияга кагалтаашкын	1	Сөстүн адагтазын болгаш лексиктиг утказын ылгаар.
	Чугаа атымынга үннернин өскерлери. Ажык үннернин өскерлишикиннери	1	Чугаа атымынга үннернин ажыглаттынарын сайгарар. Сөзүглелден өк-биле адаар ажык үннерни тывар. Сингармонизм дүрүмнеринге чагыртпайн баар таварылгаларыг сөстөрни сөзүглелден тывар. Ажык эвес үннернин туруш талазы-биле өскерлишикиннерин тайылбырлаар.
	Ажык эвес үннернин өскерлишикиннери	1	Долу болгаш долу эвес ассимиляцияны ылгаар; диссимиляцияны танып

	Шын адалганын нормалары. Тыва орфографиянын принциптери Слог. Тыва дылда ударение. <i>Хыналда диктанти.</i> <i>Угаап боданышыккын хевиринге чогадыг</i>	1 1 1	билир. Тыва дылда метатезаны таныштырар. Сөстүн фонетиктиг сайгарылгазы. Литературлуг шын адалга нормалары, тыва дылда ударениенин хевирин таныштырар. Өренип эрткен орфограммаларны танып билир, сөстөрнин шын бижилгезин тайылбырлаар. Чогадыкчы болгаш хыналда ажылдар. Хыналда диктант. Угаап боданышыккын хевиринге чогадыг «Тыва дыл хүнүн мээн билгип турарым». Төлөвшиел «Тыва дылда өк-биле адаар ажык үннер».
Лексика болгаш фразеология	Лексика фразеология Тыва дылдын сөс курлавырынын дугайында билит Сөс болгаш оон уткалары. Лексиканын тывылган уту. Тыва дылдын лексиказынын ажылгалы Тыва ономастика болгаш оон онагайы Тыва лексикография Тыва дылдын фразеологизмнери. <i>Хыналда диктанти.</i> <i>Словарылыг диктанти</i> Төлөвшиел «Сээн адвун болгаш сен»	Нинити шагы – 6 1 1 1 1 1 1	Тыва дылга лексиканын болгаш фразеологиянын ужур-дузазын билир. Тыва дылдын сөс курлавырынын дугайын билир. Сөс – лексикологиянын өөренир кол кезини (единицазы) деп чуулду билир. Сөстүн лексиктиг утказын тодаралдыр, лексиктиг утка биле билгипнин аразында ылгалын аңгылаар. Сөстүн уткаларын ылгаар. Чангыс болгаш хөй уткалыг сөстөрни ылгаар. Доора болгаш көжүргөн уткалыг сөстөрнин тыптыр аргаларын ылгаар. Сөзүглөдөн синонимниг, антонимниг одуругларны болгаш омонимнерни танып билир. Сөстөрнин утка айы-биле каттыжарынын дугайын билир. Лексиканын тывылган утун билир: нинити түрк, чингине тыва болгаш үлөгерлэн сөстөр. Лексиканын ажылгалынын айы-биле бөлүктөрүн аңгылап билир. Терминнерни чуугага ажылгаар. Табу болгаш эвфемизмнерни ылгаар, оларны чуугага ажылгап билир. Чоннун ёзу-чанчылдарын савыыр: <i>адвг – маскалай, чымчак базар.</i>

Чугаа. Чугаанын стили	Аббревиация болгаш калыкка аргазы.	1	Тускай чугаа кезектеринин лексика-семантиктиг бөлүктөрүн ылгаар. Тускай чугаа кезектеринин грамматиктиг хевирлерин ылгаар.
	Конверсия болгаш изоляция аргалары.	1	Аас болгаш бижимел чугаага кылыг сөзүнүн хевирлерин, ат орнун, наречиелерни шын кылдыр ажылгаар, дылдын нормаларын сагыыр.
	Морфология. Морфологияга нити катапташкын.	1	Дузагал чугаа кезектеринин онзагайын тодарадыр.
	Тускай чугаа кезектеринин грамматиктиг уткалары, грамматиктиг хевирлери	1	Чугаа кезектеринин морфологтуг сайгарылгазын кылыр.
	Тускай чугаа кезектеринин синтаксистиг хүлээлгелери	1	Аас болгаш бижимел чугаага морфология биле орфографиянын аразында харылзаазын сагыыр.
	Дузагал чугаа кезектери	1	Чогадыкчы болгаш хыналда ажылдар.
	Чугаа кезектеринин морфологтуг сайгарылгазы	1	Немелде онаалгалыг диктант.
	<i>Немелде онаалгалыг диктант.</i>		Словарьлыг диктант.
	<i>Словарьлыг диктант.</i>		Чурумал хевиринге чогадыг «Залог болгаш вид хевирлеринин ужур-дузазы».
	<i>Немелде онаалгалыг эдертиг</i>		Немелде онаалгалыг эдертиг.
<i>Шинчилел ажылы «Междометие болгаш үн өтүнер сөстөр»</i>		Шинчилел ажылы «Междометие болгаш үн өтүнер сөстөр».	
Чугаа. Чугаанын стили	Нити шаты – 6		
Дыл болгаш чугаа чорудулгазынын хевирлери	1	Дыл болгаш чугаа деп билгилернин уткаларын тодарадыр, кызыгдарлаар.	
Харылзажылган хевирлери	1	Чугаа чорудулгазынын хевирлерин, черин (туружун) болгаш байдалын аныккаар.	
Чугаанын ангы-ангы байдалдары	1	Аас болгаш бижимел чугаа чорудулгазынын кол элементилерин ылгаар, оларны ангылаар.	
Функционалдыг стильдер	1	Чугаа чорудулгазынын хевирлери: когнитивтиг, эмоционалдыг,	

	<p>Төлөвилел «Эргижирсэн сөстөрүнч бөгүнгү хүнде ажыгдалды»; «Хуу чүвө аттарынчың нити чүвө аттарынчыңе шилчий бээрли»</p> <p>Словарьлыг диктанти</p>		<p>хайрракан, чоорганлыг, кара чүвө, майга ээзи, чер кулак – эвфемизм. Тыва ономастиканың бөлүктөрүн чугага ажыглар: антропоним, топоним, зоонимнер.</p> <p>Лингвистиктиг словарьлар, энциклопедиялар-била ажылдаар. Фразеологизмнернин утказын билир, идиома болгаш фразеологтүг каттыржылышкындарны ылгаар, чугааның байдлын барымдаалап, оларны ажыглар.</p> <p>Сөзүглелден фразеологизмнерни таньыр, уткаларын тайылбырлар, синонимнерин тывар.</p> <p>Фразеологизмнернин синонимниг одурутлар тургузарынга киржиптезин билир, оларны орус дьлгөе очулдулар.</p> <p>Чогадыкчы болгаш хыналда ажылдар.</p> <p>Хыналда диктант.</p> <p>Словарьлыг диктант.</p> <p>Угаап боланышыкын хевиринге чогадыг «Хуу аттар делегейинге». Төлөвилел «Сээн адын болгаш сен».</p> <p>Берлинген тема эзугаар харылзадыг чугаа тургузар.</p> <p>Төлөвилел «Эргижирсэн сөстөрүнч бөгүнгү хүнде ажыгдалды»; «Хуу чүвө аттарынчың нити чүвө аттарынчыңе шилчий бээрли».</p>
<p>Морфемика болгаш морфология</p>	<p>Морфемика болгаш морфология</p> <p>Сөс тургузуу болгаш сөс чогадылганың дугайында билит</p> <p>Сөс чогадыр аргалар.</p> <p>Лексика-семантиктиг арга</p> <p>Морфологтүг арга.</p> <p>Синтаксистиг арга</p> <p>Морфолог-синтаксистиг арга</p>	<p>Нити шагы – 12</p> <p>1</p> <p>1</p> <p>1</p> <p>1</p> <p>1</p> <p>1</p>	<p>Сөс тургузуу, чогадылганы болгаш морфология дугайында теорияны билир.</p> <p>Сөс чогадыр лексика-семантиктиг, морфологтүг, синтаксистиг, морфолог-синтаксистиг аргаларны билир.</p> <p>Аббревиация, калька аргаларын билир.</p> <p>Конверсия, изоляция аргалары.</p> <p>Сөстүн морфемниг сайгарылганын кылар.</p> <p>Чугаа кезектерин аңгыларынчың барымдаларын билир.</p> <p>Аттыг чугаа кезектеринчиң нити демлектерин, синтаксистиг хүлээлгелерин аңгылар.</p>

Сөзүгөлдүн стилистиктиг сайгарылгазы	1	мотивациялыг.
Сөзүгөлдү чаартырынын хөвирилери	1	Чуганын ангы-ангы байдалдары. Монолог болгаш диалогту ылгаар. Стилдернин ылгавырлыг талаларын ангылаар, ажылгаттынар черин болгаш сорулгазын тодаралдыр.
Чогаадыкчы хыналда ажылдар. Немелде диктант.	болгаш онаалгалыг	Стилдерни ангылаар: албан-херек, парлагга, эртем, чугаа, чечен чогаал.
Эдертиге		Ажылдап кылган төлевилелдин түннелин бижимел-биле айтыр, чылдынган материалдарны ажылгап тургаш, презентацияга көргүзөр. Доклад, аннотация, тезистер, конспект, рецензия, реферат бижипер.
Классер		Бердинген сөзүгөлдөрдүн стил талазы-биле эдилгезин кылыр. Сөзүгөлдүн стилистиктиг сайгарылгазын кылыр.
Бөлүк-биле ажыгыл «Тыва дылда чугаа стилдерди»		Сөзүгөлдүн стилин, оон ылгавырлыг демдектерин айтыр. Тыва дылдын электронуг корпузу-биле ажылдаар; сөзүгөлдү эне тургузар; кол болгаш ийи чергенин мелээлерин ангылаар. Сөзүгөлдүн стилистиктиг сайгарылгазын кылыр. Чогаадыкчы болгаш хыналда ажылдар. Немелде онаалгалыг диктант. Эдертип.
		Кайы-бир стилдин материалдарына даанып, классер тургузар. Бөлүк-биле ажылдын хыналдазы «Тыва дылда чугаа стилдерди» (Тыва улустун тоолдарына дааныр).